

Check it out!

Recensie van: Christian van 't Hof, Rinie van Est, Floortje Daemen (red.) *Check in / check uit. De digitalisering van de openbare ruimte*. Rotterdam, Nai Uitgevers, 2010

Steven Dorrestijn

[Gepubliceerd als: Dorrestijn, S. (2010) "Boekbespreking: Niet vergeten uit te checken!" In: *Filosofie & Praktijk*, 31/3, pp. 88-91.]

Netwerktechnologieën als de OV-chipkaart, rekeningrijden en slimme mobieltjes verbreiden zich snel en roepen allerlei maatschappelijke vragen op, vooral rond privacy. Hierover gaat *Check in / check uit* dat onlangs verscheen. Het boek is bijzonder vormgegeven. Er is een traditionele indeling in hoofdstukken, maar die zijn toepasselijk binair genummerd van 0001 tot 0110. Daarnaast bevat het boek extra achtergronden en technische uitleg in kaders. Het is rijk geïllustreerd. En via "tags", die als een soort streepjescode met een mobiele telefoon zijn af te lezen, kan het boek ook dienen als startpunt voor verder zoeken op het internet. De redacteurs Christian van 't Hof, Rinie van Est en Floortje Daemen zijn evenals de overige auteurs medewerkers van het Rathenau Instituut, dat tot doel heeft het debat te stimuleren over maatschappelijke vragen rond techniek en wetenschap. *Check in / check uit* slaagt erin om het actuele onderwerp van privacy en technologieën zoals de OV-chipkaart op interessante wijze onder de aandacht te brengen. Inhoud en vorm maken het boek geschikt voor een breed publiek, van geïnteresseerde burgers tot filosofen en juristen.

Identiteitsbeheer in het net

In de inleiding door Christian van 't Hof en Rinie van Est wordt geschetst waar het boek over gaat en volgens welke aanpak de studies zijn opgezet. Veel nieuwe technologieën, van bewakingscamera's tot de OV-chipkaart werken op basis van informatiestromen via netwerken. Ook worden bestaande producten, zoals telefoon en auto, aangesloten op het internet en GPS. Verschillende netwerken worden bovendien steeds vaker gecombineerd. We gaan niet meer achter de pc zitten om "op het net" te gaan, maar we gaan steeds

meer "in het net" doordat veel producten uit het alledaagse leven deel uitmaken van een groot netwerk dat ons omhult (16).

Centraal begrip in de studie is "identiteitsbeheer" met daaraan gekoppeld "privacy" en "empowerment". Nu we ons "in het net" bevinden, raakt onze identiteit verbonden met een grote hoeveelheid nummers en accounts. Onze "fysieke identiteit" breidt zich uit met een "steeds rijkere virtuele identiteit" (29). In deze situatie is het van belang te zoeken naar "een goede balans tussen controle geven en nemen – privacy en empowerment" (30). Op deze wijze wordt de toon gezet voor een pragmatische benadering van privacy. Daarbij gaat het niet zozeer om het ontrafelen van de universele criteria van privacy, om die vervolgens in te zetten voor het goed- dan wel afkeuren van nieuwe technologieën. In plaats daarvan wordt privacy gezien als een evenwicht in het spel waarin nieuwe technieken enerzijds menselijke mogelijkheden voor levensinvulling vergroten, maar deze ook aan controle en beperking onderwerpen. Het doel dat met de benadering wordt nagestreefd is om dit spel en zoeken naar evenwicht zichtbaar te maken en bewuster te spelen: een "sociaal-constructivistische visie op identiteitsbeheer" die erom gaat dat mensen "grip krijgen" op hoe ze elkaar besturen via al die pasjes, nummers en netwerken.

Lessen uit de praktijk

Het middendeel van het boek bestaat uit zes cases. De eerste case, "Pasjes en poortjes", door Van 't Hof, gaat over de OV-chipkaart. De geschiedenis van de elektronische betaalkaart voor het openbaar vervoer gaat ongeveer tien jaar terug. De OV-chipkaart is geënt op systemen die in Aziatische steden als Hong Kong al enkele jaren in gebruik zijn. Uniek voor de Nederlandse variant is de omvang: één en de zelfde kaart voor al het openbaar vervoer in het hele land. Dit draagt zeker bij aan het gevoel in de samenleving dat de OV-chipkaart als een moloch over ons heen walst. Door alle praktische en technische problemen, nog los van de maatschappelijke onrust, is voorlopig echter de conclusie dat het nog onzeker is of een volledige invoering van de OV-chipkaart wel ooit zal lukken.

De tweede case, "Straatbeelden", gaat over cameratoezicht en is beschreven door Koffijberg en Van 't Hof. Terwijl maatschappelijke problemen rond de OV-chipkaart nu volop spelen, is rond cameratoezicht de discussie grotendeels voorbij. De les die uit de geschiedenis van het cameratoezicht wordt getrokken is dat specifieke, nieuwe wetgeving nodig was en succesvol tot ontwikkeling is gekomen. Voor de toekomst wordt voorspeld dat camera's "slim" zullen worden. Camera's kunnen bijvoorbeeld zelf zoeken naar en inzoomen op verdachte bewegingen of personen.

In het hoofdstuk "Sleutelmobiel" door Schilpzand, Schermer en Van 't Hof valt te lezen over de geschiedenis van de mobiele telefoon en speciaal over de ontwikkelingen op dit moment. Het mobieltje gaat steeds meer functioneren als sleutel die toegang geeft tot diensten "in het net". Zo werd bijvoorbeeld in 2007 door het bedrijf Payter in Rotterdam een proef opgezet voor "betalen met je mobiel". Conclusie is dat via de "sleutelmobiel" consumenten op een inniger manier met dienstenaanbieders verbonden raken. Dit vraagt om toezicht op wat bedrijven doen met de gegevens die zij verzamelen en meer inzicht en zeggenschap aan de kant van de gebruikers.

De volgende case, door Kolman en Van Est, heeft als titel "De genetwerkte auto". Er valt te lezen over de achtergronden bij alle gedoe rond het rekeningrijden. Opmerkelijke vaststelling is dat voorlopig het commerciële bedrijf TomTom inventiever is in het beschermen van privacy dan de overheid (rekeningrijden) of de OV-bedrijven (OV-chipkaart). TomTom verzamelt allerlei reisgegevens maar knipt voor en achter een stukje van de route af zodat vertrek en bestemming niet bewaard worden.

In "Alle informatie op aarde" door Daemen en Van 't Hof gaat het over Google Maps, Google Street View en soortgelijke producten. Met name Street View dat de hele wereld met panoramafoto's in beeld brengt, heeft gezorgd voor ophef omdat mensen op de foto's te herkennen waren. Dit heeft geleid tot aanpassingen door Google. Gezichten en nummerborden worden als het goed is automatisch vaag gemaakt, en zo niet dan kunnen mensen bij Google verzoeken daarvoor indienen. Een meer amusant nieuwsbericht is het fenomeen dat Engelse jeugd over de schutting klom van villa's om te zwemmen in de zwembaden die op Google Maps te zien waren (185).

De laatste case, "De levende landkaart" door Van 't Hof en Daemen, verschilt van de andere cases omdat er een toekomstvisie wordt gepresenteerd over hoe we over een aantal jaren met slimme en gecombineerde netwerktechnologieën zullen leven. MAD Emergent Art Centre uit Eindhoven ontwierp een concept voor een product dat verschillende trends en ontwikkelingen bij elkaar brengt. Dit concept werd uitgewerkt in de vorm van een aantal scenario's: een moeder roept via beeldtelefonie haar zoon op om te zien of hij aan zijn tandartsafspraak denkt; een architect loopt op een bouwterrein en ziet op zijn bril voormalige bebouwing of juist nieuwe ontwerpen geprojecteerd; iemand wordt gearresteerd nadat zijn identiteit is gehackt, maar kan uiteindelijk wel zijn onschuld bewijzen (216). Deze toekomstvisie van de "levende landkaart" was ook het onderwerp van focusgroepen georganiseerd door het Rathenau Instituut. Daar liepen de gemoederen hoog op (214) bij discussies over de vraag of de spontaniteit niet uit het leven verdwijnt als ons leven verloopt zoals in de scenario's hierboven. Niet alle ideeën rond de levende landkaart zijn overigens alleen maar toekomstmuziek. KPN biedt een functie waarmee je op je telefoon kunt volgen waar je vrienden uithangen. En, opmerkelijker, in Japan is een systeem waarmee ouders hun schoolgaande kinderen precies kunnen volgen erg succesvol.

Conclusies en ontwerpprincipes

Na de lessen uit de praktijk wordt in het slothoofdstuk herhaald dat het concept van "bescherming van persoonsgegevens" beter kan worden vervangen door dat van "identiteitsbeheer". "Burgers willen niet altijd anoniem blijven in de openbare ruimte, ze willen soms juist wel herkend en gekend worden" (237). Vrienden in de buurt vinden, files voorspellen, reisadvies op maat, het zijn allemaal functies die zozeer fascineren dat mensen in de praktijk bereid blijken hun privacy er (gedeeltelijk) voor op te geven. "De wens om persoonsgegevens te genereren en toegankelijk te maken is kenmerkend voor deze tijd. Daarom is identiteitsbeheer een meer passend begrip voor deze tijd" (235). Nu geven mensen vaak informatie af zonder dat ze door hebben wat er allemaal achter de schermen gebeurt. Met behulp van de term "identiteitsbeheer", zo lijkt het doel van de benadering, kunnen mensen hier een meer bewuste praktijk van maken en kunnen technologieën en procedures hierop worden ingericht.

Ook in de ontwerpprincipes wordt tot uitdrukking gebracht hoe identiteitsbeheer het zoeken is naar een midden tussen empowerment van individuen en bescherming van hun privacy. Het perspectief van het beschermen van privacy leidt tot te verwachten ontwerpprincipes als: zorg voor goed institutioneel beheer van gegevens, houd databases zoveel mogelijk gescheiden en voorkom teveel systeemdwang. De invalshoek van empowerment leidt tot originele aanvullingen, zoals: verhoog controle van burger over eigen identiteit, maak gebruik van kennis van hackers met maatschappelijk engagement, laat burgers meeprofitieren van hun eigen persoonsgegevens (236).

Is uitchecken nog mogelijk?

Van de cases is het hoofdstuk over de OV-chipkaart het mooist. Dat komt misschien omdat de OV-chipkaart zo actueel is, maar ook wordt de benadering van identiteitsbeheer daar het best uitgewerkt. Enkele van de andere hoofdstukken zijn wat minder overtuigend, maar evengoed de moeite waard.

Filosofisch is de conceptuele vernieuwing, namelijk de introductie van het begrip "identiteitsbeheer", een sterk punt van het boek. Het helpt de kloof tussen filosofische principes en de praktijk overwinnen. Met name de OV-chipkaart en de verkiezingscomputer stonden de afgelopen paar jaar symbool voor privacy bedreigende techniek. Spannende verhalen over het kraken van de apparatuur haalden kranten en tv, wat sterk de publieke opinie bepaalde en herhaaldelijk leidde tot debatten in de tweede kamer. Als mensen denken en spreken over privacy is de boodschap stevast dat de

steeds maar oprukkende technologie een groot gevaar vormt: bedreiging van de privacy. Dezelfde mensen maken echter in de praktijk volop gebruik van producten als twitter en navigatiesystemen waarmee ze uit vrije wil allerlei gegevens over zichzelf in het rond strooien. Er gaapt zo een flinke kloof tussen enerzijds de alledaagse ervaringen en gedragingen met betrekking tot het gebruik van netwerktechnologieën en anderzijds de evaluerende beschouwingen in denken en spreken over zulke technologieën. De benadering van *Check in / check uit* accepteert dat profiteren van slimme diensten samen gaat met het opgeven van "privacy oude stijl", en waagt een interessante poging daar met "identiteitsbeheer" iets nieuws voor in de plaats te stellen.

De pragmatische opvatting van privacy kan wellicht nog verder doorgetrokken worden. Het beheren van je identiteit zoals in het boek naar voren wordt gebracht is een soort boekhouden met data over jezelf. Het integreren van twitter of de OV-chipkaart in je leven is echter niet alleen het beheer van data, maar ook een kwestie van het wennen aan andere routines. Dit vormen van nieuwe routines zou wel eens de drijvende kracht kunnen zijn die bepaalt of twitter, navigatiesystemen, of de OV-chipkaart wel of niet aanslaan. In het geval van de OV-chipkaart zal uiteindelijk de plaatsing van poortjes op stations de doorslag geven, en niet het feit of de kaart door slimmeriken gekraakt kan worden. De kaart wordt een succes als de OV-bedrijven er in slagen de procedures van het aanvragen van de kaart, in- en uitchecken, het inzien van reisgegevens, enzovoorts, gebruiksvriendelijk te maken.

Na de rondgang "in het net" eindigt het boek met de regels: "U kunt nu uitchecken. Of is dat al niet meer mogelijk?" De boodschap van het boek lijkt me dat "uitchecken" inderdaad niet meer mogelijk is. Het boek laat echter zien dat dit ook niet hoeft en hoe we "in het net" van alles kunnen verbeteren. "Uitchecken" nee dus, maar het boek is de moeite waard: *check it out!*

Steven Dorrestijn verricht een promotieonderzoek naar de invloed van techniek op gedrag in samenhang met gebruiksvriendelijk ontwerpen bij afdeling Wijsbegeerte van de Universiteit Twente. Dit onderzoek wordt mogelijk gemaakt door het Innovatiegerichte Onderzoeksprogramma "Integrale ProductCreatie- en Realisatie" van het Ministerie van Economische Zaken.